

System ubezpieczeń społecznych w Polsce

Social insurance system in Poland

Patrycja Biernat, Ewa Gronek, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu,
Wydział Nauk Ekonomicznych i Prawnych

Typ artykułu: oryginalny artykuł naukowy.

Źródło finansowania badań i artykułu: środki własne Autorów.

Cytowanie: Biernat P., Gronek E., (2018) *System ubezpieczeń społecznych w Polsce*, „Rynek-Społeczeństwo-Kultura” nr 1(27), s. 117-122,

https://kwartalnikrsk.pl/Artykuly/RSK1-2018/RSK1-2018-Biernat_Gronek-System-ubezpieczen-spoecznych-w-Polsce.pdf

STRESZCZENIE

Ubezpieczenia społeczne to takie ubezpieczenia, których celem jest zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego osobom, które z powodu zajścia określonych prawem zdarzeń losowych (np. choroba, kalectwo, cięża, starość) nie mogą utrzymać się z własnej pracy. W niniejszym artykule zaprezentowano strukturę, zadania oraz zakres działania jednostki administrującej ubezpieczeniami społecznymi – Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Omówiono zakres i rodzaje ubezpieczeń społecznych. W pracy poruszona została również kwestia dotycząca składek na ubezpieczenia społeczne oraz ich wysokość

Słowa kluczowe: ubezpieczenia społeczne, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, składki na ubezpieczenia społeczne.

ABSTRACT

Social insurance is such insurance, the aim of which is to ensure social security for people who due to the occurrence of legal acts (e.g. illness, disability, pregnancy, old age) determined by law can not survive on their own work. This article presents the structure, tasks and scope of operations of the unit administering social insurance- Social Insurance Institution. The scope of social insurance as well as their types were also discussed. This article also touched upon the issue concerning social security contributions and their amount.

Keywords: social insurance, Social Insurance Institution, social security contributions.

Wstęp

Każdy człowiek ma prawo do życia w poczuciu bezpieczeństwa. Jednakże prawo to nie chroni od doświadczania negatywnych zjawisk losowych, ale w przypadku ich wystąpienia „pozwała na odwołanie się do solidarności społeczności, dla której opieka nad jej członkami zagrożonymi w tym bezpieczeństwie stanowi emanację określonego poziomu kultury moralnej” (Kluszczyńska i inni 2013: 72). Ubezpieczenia społeczne stanowią podstawowy filar zabezpieczenia społecznego, którego nadrzędnym celem jest zapewnienie zaspokojenia podstawowych potrzeb ogółu danego społeczeństwa. Za pomocą ubezpieczeń społecznych państwo ma możliwość realizacji zadań z zakresu polityki społecznej związanych z wypłatą różnorodnych świadczeń mających na celu zagwarantowanie środków do życia osobom, które nie mają możliwości zapewnienia ich sobie samodzielnie z powodu wystąpienia pewnych zdarzeń losowych, które określa się jako ryzyko socjalne, np. śmierć, choroba, osiągnięcie wieku emerytalnego, inwalidztwo, macierzyństwo itp.

Zakład Ubezpieczeń Społecznych jako jednostka administrująca ubezpieczeniami społecznymi

Zakład Ubezpieczeń Społecznych (dalej ZUS) jest w Polsce podstawowym wykonawcą przepisów o ubezpieczeniach społecznych. Jest to państwowa jednostka organizacyjna, która posiada osobowość prawną, zajmująca się gromadzeniem składek na ubezpieczenia społeczne oraz zdrowotne, a także przydzielaniem świadczeń takich jak np. zasiłki chorobowe bądź macierzyńskie, emerytury i renty, których wysokość i zasady określają powszechnie obowiązujące przepisy. Sprawowanie nadzoru nad zgodnością działań tej

jednostki z obowiązującymi przepisami należy do ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Prezes ZUS jest organem wyższego stopnia w postępowaniu administracyjnym, które jest prowadzone przez jednostki terenowe. ZUS działa na podstawie Ustawy z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778) (dalej u.s.u.s.), a także innych ustaw, które regulują poszczególne obszary jego działalności.

Kompetencje Zakładu Ubezpieczeń Społecznych zostały określone w artykułach 68-71 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych. Zakres działania tej jednostki obejmuje (Ustawa z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, Dz.U. z 2017 r. poz. 1778):

- realizację przepisów o ubezpieczeniach społecznych, m.in.: ustalanie obowiązku ubezpieczeń społecznych, ustalanie uprawnień do świadczeń i ich wypłata, wymierzanie i pobieranie składek na ubezpieczenia społeczne, zdrowotne, Fundusz Pracy oraz Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych, prowadzenie rozliczeń z tytułu należnych składek z płatnikami tych składek i wypłacanych przez nich świadczeń, które podlegają finansowaniu z funduszy ubezpieczeń społecznych bądź innych źródeł, prowadzenie odrębnych kont ubezpieczeniowych i kont dla płatników składek, nadawanie upoważnień lekarzom bądź komisjom lekarskim do wydawania zaświadczeń lekarskich o czasowej niezdolności do pracy. W ramach realizacji zadań związanych z orzekaniem przez lekarzy orzeczników, a także komisje lekarskie dla potrzeb ustalania uprawnień do świadczeń z ubezpieczeń społecznych i innych świadczeń oraz kontroli orzecznictwa o czasowej niezdolności do pracy ZUS ma prawo do udzielania zamówień na dodatkowe opinie lekarza

konsultanta bądź psychologa, jak również wyników czasowej obserwacji szpitalnej, które są zgodne z potrzebami orzecznictwa lekarskiego z wyłączeniem uregulowań dotyczących zamówień publicznych;

- obowiązek wydawania opinii dotyczących projektów aktów prawnych z dziedziny zabezpieczenia społecznego;
- zrealizowanie umów, jak i porozumień międzynarodowych w sferze ubezpieczeń społecznych;
- wystawianie imiennych, zgodnych ze wzorem legitymacji, które potwierdzają status emeryta-rencisty, osobom posiadającym uprawnienia do emerytur i rent z ubezpieczeń społecznych;
- rozporządzanie środkami finansowymi funduszy ubezpieczeń społecznych, a także środkami funduszu alimentacyjnego;
- przygotowywanie aktuarialnych analiz i przewidywanych prognoz w obszarze ubezpieczeń społecznych;
- nadzór orzecznictwa o czasowej niezdolności do pracy;
- weryfikacja wykonywania obowiązków z obszaru ubezpieczeń społecznych, a także innych zadań, które zostały zlecone Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych przez płatników składek i ubezpieczonych;
- wydawanie Biuletynu Informacji Publicznej;
- propagowanie wiedzy o ubezpieczeniach społecznych.

Zgodnie z artykułem 68a tej ustawy zakres działania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych obejmuje obowiązek prowadzenia punktu kontaktowego. Punkt taki oznacza jednostkę, która zapewnia „elektroniczny punkt kontaktowy, automatyczne przekierowanie na podstawie adresu oraz inteligentne przekierowanie oparte na oprogramowaniu, które umożliwia automatyczne sprawdzenie i przekierowanie (na przykład aplikacja oparta na sztucznej inteligencji) lub oparte na interwencji człowieka” (Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) NR 987/2009 z dnia 16 września 2009 roku dotyczące wykonywania rozporządzenia (WE) nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego). Służą one do wymiany danych w ramach Systemu Elektronicznej Wymiany Informacji dotyczących Zabezpieczenia Społecznego w zakresie:

- określania ustawodawstwa mającego zastosowanie;
- należnych z tytułu choroby świadczeń pieniężnych;
- świadczeń z tytułu macierzyństwa, a także równoważnych świadczeń dla ojca;
- świadczeń z tytułu inwalidztwa;
- świadczeń z tytułu starości;
- rent rodzinnych;
- świadczeń pieniężnych z tytułu wypadków przy pracy oraz chorób zawodowych;
- zasiłków na wypadek śmierci;
- świadczeń przedemerytalnych;
- specjalnych świadczeń pieniężnych mających charakter nieskładkowy;
- odzyskiwania należności z tytułu składek bądź świadczeń, które zostały nadpłacone.

W tym zakresie ZUS pełni funkcję instytucji właściwej dla miejsc zamieszkania, a także instytucji łącznikowej. Gdy do prowa-

dzenia punktu kontaktowego niezbędne jest przetwarzanie danych osobowych ZUS ma do tego prawo. Kolejnym obowiązkiem z obszaru działania tej jednostki jest prowadzenie prewencji rentowej, obejmującej rehabilitację leczniczą, badania i analizy przyczyn powodujących niezdolność do pracy oraz inne działania prewencyjne.

Ponadto ZUS posiada kompetencje do opracowywania prognozy sytuacji finansowej na najbliższy rok obrotowy dla funduszy wyodrębnionych w ramach Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, np. fundusz emerytalny, rentowy, chorobowy. Sporządza także uproszczony rachunek ubezpieczeń dla każdego funduszu dla następnych pięciu lat obrotowych. ZUS może również wykonywać odpłatnie, na określonych warunkach, zadania powierzone w oparciu o inne ustawy oraz inne zadania zlecone obejmujące sferę ubezpieczeń bądź zabezpieczenia społecznego. Dysponuje uprawnieniem do przysyłania listem zwykłym pism oraz decyzji, jednak w przypadku sporu ciężar udowodnienia doręczenia pisma bądź decyzji jest nałożony na ZUS. Uprzywilejowany jest także w możliwość pośrednictwa w przekazywaniu świadczeń, które zostały zlecone przez zagraniczne instytucje do wypłaty osobom uprawnionym zamieszkującym w Polsce przez sporządzanie zleceń dewizowych do realizacji wypłat tych świadczeń przez banki. Ponoszenie kosztów związanych z realizacją wypłat owych świadczeń spoczywa na ZUS-ie.

Struktura Zakładu Ubezpieczeń Społecznych

Zakład Ubezpieczeń Społecznych składa się z centrali i terenowych jednostek organizacyjnych, które stanowią część struktury ZUS-u, jako osoby prawnej i wykonują zadania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Strukturę organizacyjną, a także zasady, na podstawie których opiera się funkcjonowanie komórek organizacyjnych Centrali określają regulaminy organizacyjne tych komórek. Dyrektor komórki posiada kompetencje do kierowania komórką organizacyjną (z pewnymi wyjątkami) przy pomocy nie więcej niż trzech wicedyrektorów, jak również osób, które dowodzą wewnętrznymi komórkami organizacyjnymi (*Regulamin organizacyjny Zakładu Ubezpieczeń Społecznych* 2012). Zgodnie ze statutem, który został nadany Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych przez Ministra Pracy i Polityki Społecznej w 2011 roku (Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 stycznia 2011 roku w sprawie nadania statutu Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych, Dz.U. z 2011 r. nr 18, poz. 93) w skład Centrali wchodzi 31 komórek organizacyjnych, do których należą: Gabinet Prezesa, 28 departamentów i 2 biura: Biuro Rady Nadzorczej i Biuro Poligrafii (Bińczycka-Majewska 2013). Zakres rzeczowy działania Centrali obejmuje szereg zadań, m.in. (Załącznik do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 stycznia 2011 roku, Dz.U. nr 18, poz. 93):

- dysponowanie funduszami ZUS-u np. Funduszem Ubezpieczeń Społecznych (dalej FUS), Funduszem Emerytur Pomostowych, Funduszem Rezerwy Demograficznej (dalej FRD);
- zarządzanie finansami i dysponowanie majątkiem ZUS-u;
- prowadzenie kont osób ubezpieczonych i płatników składek, a także rozliczeń poszczególnych składek zgodnie z obowiązującymi przepisami;
- prowadzenie rejestrów osób ubezpieczonych, płatników składek, członków otwartych funduszy emerytalnych oraz rejestru uprawnionych do świadczeń zdrowotnych;

- sporządzanie analiz oraz prognoz z zakresu działalności ZUS-u;
- współdziałanie z organami administracji rządowej oraz instytucjami zagranicznymi, międzynarodowymi i krajowymi w zakresie ubezpieczeń społecznych.

Terenowymi jednostkami organizacyjnymi ZUS-u są: Centrala Zakładu, 43 oddziały, 210 inspektoratów oraz 70 biur terenowych (www.zus.pl 2018). Zwierzchnictwo nad oddziałem sprawuje dyrektor, natomiast w przypadku inspektoratu oraz biura terenowego zadanie to należy do kierownika. Funkcjonują one na podstawie ustawy, statutu, a także wewnętrznego regulaminu organizacyjnego, który jest nadawany przez Prezesa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (Bińczycka-Majewska 2013). Do zasięgu ich działania wlicza się m.in.: stwierdzanie oraz ustalanie obowiązku ubezpieczeń społecznych, obowiązek dochodzenia zwrotu świadczeń, które zostały nienależnie pobrane, dochodzenie należnych składek oraz opłat, wykonywanie umów oraz porozumień międzynarodowych w zakresie ubezpieczeń społecznych i inne (szerzej na temat w: Załączniku do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej... 2011). Specjalne stanowisko w strukturze organizacyjnej ZUS-u jako państwowej osoby prawnej zajmują oddziały. Posiadają kompetencje, dzięki którym mają możliwość ustalania praw, jak i zobowiązań w indywidualnych sprawach z dziedziny prawa ubezpieczenia społecznego. Inspektoraty i biura terenowe są podległe oddziałom i mają ograniczony obszar działania. Stanowią one przede wszystkim ogniwo organizacyjne, którego zadaniem jest zagwarantowanie pierwszego kontaktu z interesantami, obsługują dokumentację, wydają wydruki oraz formularze, a także udzielają informacji ze sfery ubezpieczeń społecznych.

Organami Zakładu Ubezpieczeń Społecznych są (Ustawa z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, Dz.U. z 2017 r. poz. 1778): Prezes Zakładu; Zarząd, na czele którego stoi przewodniczący, którym z urzędu jest Prezes Zakładu; Rada Nadzorcza Zakładu. Działalnością instytucji kieruje Prezes, który stoi na czele zarządu i pełni funkcję reprezentatywną. Jest powoływany przez Prezesa Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego spośród osób, które zostały wyselekcjonowane w drodze otwartej i konkurencyjnej rekrutacji. Prezes Rady Ministrów jest także wyposażony w przywilej odwołania Prezesa ZUS na wniosek ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Prezes ZUS-u pełni szereg obowiązków, m.in.: dowodzi pracami Zarządu, koordynuje współdziałanie ZUS-u z urzędami administracji rządowej, powołuje i odwołuje kierowników jednostek organizacyjnych ZUS-u, a także ich zastępców oraz głównych księgowych, sprawuje zwierzchni nadzór nad orzecznictwem lekarskim dla celów ubezpieczeń społecznych, przydziela świadczenia, które należą się w drodze wyjątku oraz spełnia rolę pracodawcy.

W skład Zarządu wchodzi Prezes ZUS-u i od dwóch do czterech członków, których powołuje i odwołuje Rada Nadzorcza Zakładu na wniosek Prezesa ZUS-u. Działalność Zarządu obejmuje czynności, których zakres jest niezastrzeżony dla Prezesa. Do misji Zarządu należy m.in. (Ustawa z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, Dz.U. z 2017 r. poz. 1778): bieżące rozporządzanie środkami finansowymi, których posiadaczem jest ZUS opracowywanie projektów, które dotyczą zarządzania środkami Funduszu Rezerwy Demograficznej, dowodzenie gospodarką finansową ZUS-u, przygotowywanie projektu rocznego planu finansowego FRD

oraz Funduszu Ubezpieczeń Społecznych i sporządzanie rocznych sprawozdań z ich wykonania, prezentowanie Radzie Nadzorczej informacji o pracy ZUS-u, sporządzanie planu finansowego ZUS-u oraz sprawozdań z jego wykonania, formułowanie wieloletnich rokowań kroczących dochodów i wydatków funduszu emerytalnego.

Organem opiniodawczo-decyzyjnym ZUS jest Rada Nadzorcza, którą powołuje Prezes Rady Ministrów na okres pięciu lat. W sytuacji, gdy członek Rady Nadzorczej złoży rezygnację lub na wniosek organu bądź organizacji, która zgłosiła jego kandydaturę może zostać on odwołany przed upływem kadencji przez Prezesa Rady Ministrów. Zakres działania tego organu obejmuje m.in.: uchwalanie regulaminu funkcjonowania Zarządu, wydawanie opinii dotyczących projektów planów finansowych FUS, jak również FRD oraz sprawozdań z ich wykonania, określanie wynagrodzenia dla osób wchodzących w skład Zarządu wykluczając Prezesa ZUS-u, okresowe wydawanie opinii na temat pracy Zarządu, selekcja biegłego rewidenta realizującego badanie rocznego sprawozdania finansowego ZUS, FUS oraz FRD.

Zakres ubezpieczeń społecznych i ich rodzaje

Podział ubezpieczeń społecznych został określony w artykule 1 u.s.u.s. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778). Na podstawie tego przepisu system ubezpieczeń społecznych zawiera cztery rodzaje ubezpieczeń: emerytalne, rentowe, chorobowe oraz wypadkowe. Ubezpieczenie emerytalne i rentowe stanowi gwarancję wypłaty poszczególnych rodzajów świadczeń osobom, które osiągnęły wiek emerytalny, osobom niezdolnym do pracy trwale bądź długoterminowo z powodu, jakim jest zły stan zdrowia, a także członkom rodziny zmarłego żywiciela. Emerytura, renta rodzinna oraz renta z tytułu niezdolności do pracy (w tym: dodatki do rent rodzinnych dla sierot zupełnych, renty szkoleniowe, dodatki pielęgnacyjne oraz zasiłki pogrzebowe) stanowią podstawowe świadczenia w tych ubezpieczeniach. Emerytura jest miesięcznym świadczeniem pieniężnym, które przysługuje po osiągnięciu odpowiedniego wieku za przepracowanie ustawowej liczby lat. Zapewnienie środków pieniężnych niezbędnych do utrzymania osobom, które zakończyły aktywność zawodową, stanowi cel wypłaty tego świadczenia. Natomiast rentę z tytułu niezdolności do pracy wypłaca się osobie, która utraciła możliwość wykonywania pracy z powodu ziszczenia się określonego zdarzenia losowego podczas trwania okresu aktywności zawodowej. Renta rodzinna stanowi zabezpieczenie dla członków wchodzących w skład rodziny zmarłego żywiciela, gdy spełniał on warunki do uzyskania emerytury/renty bądź posiadał status emeryta/rencisty.

Celem świadczeń pieniężnych wypłacanych z ubezpieczenia chorobowego jest zastąpienie ubezpieczonemu dochodu utraconego z powodu braku możliwości wykonywania pracy na skutek choroby, macierzyństwa bądź opieki nad członkiem rodziny (Dziubińska-Lechnio i inni 2009). Misją ubezpieczenia wypadkowego jest „ochrona wszystkich skutków w zakresie zdolności do pracy takich zdarzeń jak choroba kalectwo lub śmierć, o ile pozostają w związku z uczestnictwem w procesie pracy” (Jędrasik-Jankowska 2003: 136). Z tego ubezpieczenia wypłaca się jednorazowe odszkodowania, jak również świadczenia podobne do wypłacanych z ubezpieczenia emerytalnego i rentowego (w tym przypadku przyznawane z reguły na wyższym poziomie), np. renty z tytułu niezdolności do pracy oraz rodzinne.

W celu wyrównania wyjątkowych potrzeb poszkodowanego bądź członków jego rodziny wypłaca się także dodatek do renty dla sieroty zupełnej i dodatek pielęgnacyjny.

Stronami stosunków prawnych ubezpieczeń społecznych jest ubezpieczony, płatnik, organ rentowy oraz otwarty fundusz emerytalny (Jędrasik-Jankowska 2003). Według ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych ubezpieczonym jest osoba fizyczna, która została objęta co najmniej jednym z czterech typów ubezpieczeń społecznych – emerytalnym, rentowym, chorobowym bądź wypadkowym. Jest to podmiot, który ze względu na konkretny rodzaj aktywności zawodowej uzyskuje status ubezpieczonego, zgodnie z którym na mocy artykułu 6 u.s.u.s. obowiązkowo bądź zgodnie z artykułem 7 u.s.u.s. dobrowolnie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778). Płatnikiem składek jest natomiast osoba fizyczna, osoba prawna bądź też jednostka, która nie posiada osobowości prawnej. Artykuł 4 u.s.u.s. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778) zawiera bardzo rozbudowaną definicję, według której płatnikiem może być m.in.:

1. Pracodawca – w stosunku do pracowników oraz osób, które odbywają służbę zastępczą, a także jednostka organizacyjna bądź osoba fizyczna, która pozostaje w stosunku prawnym z inną osobą fizyczną. Stosunek ten musi argumentować, iż osoba ta jest objęta ubezpieczeniami społecznymi;
2. Jednostka, której zadaniem jest wypłata świadczeń i zasiłków socjalnych, a także wynagrodzeń, które należą się w czasie korzystania z górniczego świadczenia bądź też stypendium na przekwalifikowanie – m.in. w stosunku do osób, które pobierają świadczenia socjalne w okresie urlopu, osób korzystających z zasiłku socjalnego, który jest wypłacany na czas przekwalifikowania zawodowego czy też poszukiwania nowego zatrudnienia;
3. Podmiot, na rzecz którego wykonuje się pracę za opłatą w okresie odbywania kary pozbawienia wolności bądź aresztu tymczasowego – w stosunku do osób, które w oparciu o skierowanie tę pracę wykonują bądź też podlegają ubezpieczeniom społecznym ze względu na korzystanie z zasiłku macierzyńskiego wypłacanego przez ten podmiot;
4. Ubezpieczony, którego obowiązkiem jest odprowadzanie składek na własne ubezpieczenie społeczne;
5. Zakład Ubezpieczeń Społecznych – w stosunku do osób, które podlegają ubezpieczeniom społecznym ze względu na pobieranie zasiłku macierzyńskiego bądź też zasiłku w takiej samej wysokości jak macierzyński, jeśli je wypłaca, a także w stosunku do osób, które sprawują osobistą opiekę nad dzieckiem.

Na ten podmiot został nałożony szereg obowiązków takich jak m.in. zgłaszanie ubezpieczonych do ubezpieczeń społecznych, obliczanie, potrącanie, rozliczanie oraz opłacanie comiesięcznych składek na te ubezpieczenia, a także obowiązek przekazywania do ZUS dokumentów ubezpieczonych. Głównym wykonawcą ubezpieczeń społecznych jest organ rentowy, będący terenową jednostką organizacyjną ZUS-u, a więc oddział ZUS-u wraz z podległymi mu biurami terenowymi oraz inspektoratami. Oddział ZUS stanowi zatem jego część składową (Uchwała SN z dnia 24 stycznia 2012 roku, III UZP 3/11, OSNP 2012, nr 15-16, poz. 197). Najważniejszy zakres

zadań wykonywanych przez organy rentowe obejmuje m.in.: stwierdzanie oraz ustalanie obowiązku ubezpieczeń społecznych, wymiar i pobór składek na ubezpieczenie, stwierdzanie prawa do świadczeń z ubezpieczeń, a także ich wypłata, jeśli obowiązki te nie są spełniane przez płatników oraz prowadzenie prewencji rentowej i wypadkowej, jak też realizowanie zadań zleconych w zakresie zabezpieczenia społecznego.

Kolejnym wykonawcą ubezpieczeń społecznych określonym w artykule 3 ustęp 1 punkt 2 u.s.u.s. jest otwarty fundusz emerytalny. Jest to osoba prawna nieponosząca odpowiedzialności za swoje działania, która została utworzona przez prywatne podmioty – Powszechne Towarzystwa Emerytalne (spółka cywilna), które stanowią jedyny organ funduszu. Organy te zarządzają Otwartym Funduszem Emerytalnym (dalej OFE) za opłatą i reprezentują go w relacjach z osobami trzecimi. Głównym zakresem działalności OFE jest gromadzenie i lokowanie składki na ubezpieczenie społeczne, którą przeznaczają na wypłatę emerytur dla członków funduszu na skutek osiągnięcia przez nich wieku emerytalnego. Depozytariusz jest podmiotem, który kontroluje czynności prawne i faktyczne wykonywane przez OFE, natomiast Komisja Nadzoru Finansowego sprawuje nadzór ogólny nad jego działalnością.

Składki na ubezpieczenia społeczne i ich wysokość

Składką jest cena gwarancji ubezpieczeniowej, która przysługuje za ponoszenie ryzyka przez ubezpieczyciela – Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Idea ryzyka opiera się na zapewnieniu gwarancji wypłaty świadczenia w sytuacji, gdy nastąpią okoliczności faktyczne i prawne po stronie osoby ubezpieczonej. Składki są przymusowymi świadczeniami pieniężnymi, które stanowią podstawowy dochód funduszy ubezpieczeń społecznych. Kwota, od której obliczane są składki na poszczególne kategorie ubezpieczeń społecznych stanowi podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne oraz rentowe. „Kwota ta, w zależności od tytułu ubezpieczeń społecznych, odzwierciedla rzeczywisty zarobek uzyskiwany przez ubezpieczonego (np. przychód pracownika) lub wysokość pobieranego przez niego świadczenia (np. zasiłku dla bezrobotnych, zasiłku macierzyńskiego) albo też wyraża z góry ustaloną podstawę wymiaru (jak w stosunku do osób przebywających na urlopiach wychowawczych i duchownych) odnoszącą się do przeciętnego lub minimalnego wynagrodzenia, czasami z możliwością jej podwyższenia, jak w przypadku osób prowadzących pozarolniczą działalność czy dobrowolnie się ubezpieczających” (Antonów i inni 2015: 693-694).

Dla pracowników za podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne oraz rentowe przyjmuje się zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 26 lipca 1991 roku o podatku dochodowym od osób fizycznych przychód z poszczególnych tytułów zatrudnienia, a mianowicie: zatrudnienia w ramach stosunku pracy, służby bądź też pracy nakładczej. Dla osób, które prowadzą pozarolniczą działalność oraz osób z nimi współdziałających podstawę wymiaru stanowi kwota, która została zadeklarowana, jednakże nie może być niższa od 60% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, które zostało przyjęte do tego, aby istniała możliwość określenia sumy ograniczenia podstawy rocznej wymiaru składek na ubezpieczenia rentowe i emerytalne. Zadeklarowana kwota, która nie może być niższa od 30% minimalnego wynagrodzenia tworzy fundament wymiaru składek na ubezpieczenia

dla jednostek, które prowadzą pozarolniczą działalność gospodarczą w rozumieniu przepisów o działalności gospodarczej bądź też innych uregulowań szczególnych w czasie pierwszych 24 miesięcy kalendarzowych, poczynając od dnia rozpoczęcia wykonywania pracy w tym zakresie (Antonów i inni 2015). Podstawą wymiaru składek z tytułu pobierania zasiłku macierzyńskiego jest kwota tego zasiłku, a w przypadku urlopu wychowawczego – kwota 60% przeciętnego przewidywanego wynagrodzenia miesięcznego, które zostało przyjęte, aby wyznaczyć kwotę ograniczenia rocznej podstawy wymiaru składek. Zgodnie z artykułem 18 ustęp 7 ustawy o ubezpieczeniach społecznych, podstawa wymiaru składek w przypadku dobrowolnego podlegania ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym jest kwotą, która została zadeklarowana, ale nie może być niższa od kwoty będącej wynagrodzeniem minimalnym.

Roczna podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe w danym roku kalendarzowym nie może przewyższać kwoty, która odpowiada trzydziestokrotności prognozowanego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej na dany rok kalendarzowy, określonego m.in. w ustawie budżetowej. Zgodnie z artykułem 19 ustęp 10 u.s.u.s. minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego jest obowiązany do ogłaszania w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej Monitor Polski do końca poprzedniego roku kalendarzowego, w drodze obwieszczenia, kwoty ograniczenia rocznej podstawy wymiaru składki oraz kwoty prognozowanego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, która została przyjęta do jej wyznaczenia. Kwota ograniczenia rocznej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe w roku 2018 wynosi 133 290 zł, a przyjęta do jej ustalenia kwota prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia wynosi 4 443 zł (Obwieszczenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 grudnia 2017 roku w sprawie kwoty ograniczenia rocznej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe w roku 2018 oraz przyjętej do jej ustalenia kwoty prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia, M.P. 2017 poz. 1174).

Stopy procentowe przedstawiają wysokość składek na poszczególne ubezpieczenia społeczne. Ustalane stopy składek na ubezpieczenia chorobowe, emerytalne oraz rentowe są tożsame dla ogółu ubezpieczonych, bez względu na tytuł oraz charakter podlegania tymże ubezpieczeniom. Stopa procentowa składki na ubezpieczenie wypadkowe jako jedyna jest urozmaicona. Reguły różnicowania stopy procentowej tej składki zostały zawarte w Ustawie z dnia 30 października 2002 roku o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych oraz w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 listopada 2002 roku w sprawie różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy.

Stopy procentowe składek na ubezpieczenia społeczne wynoszą (Antonów i inni 2015):

1. 19,52% podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie emerytalne, z klauzulą możliwości podziału tejże składki na nie więcej niż trzy części:

 - 16,25% bądź 19,17% podstawy wymiaru przekazywane jest do FUS, z czego:
 - » 11,87% podstawy wymiaru rejestruje się na koncie osoby ubezpieczonej w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych;
 - » 4,38% podstawy wymiaru – w sytuacji, gdy składka odprowadzana jest do OFE bądź 7,3% podstawy wymiaru –

w przypadku, gdy taka składka nie jest odprowadzana albo w sytuacji zaniechania odprowadzenia składki do OFE ewidencjonuje się na subkoncie jednostki ubezpieczonej w ZUS;

- 2,92% podstawy wymiaru przesyłane jest do OFE, który został wyłoniony przez ubezpieczonego w sytuacji, gdy zostanie podpisana umowa z funduszem, czy też złożenie oświadczenia o oprowadzaniu składki do OFE;
 - 0,35% podstawy wymiaru przekazywane jest do Funduszu Rezerwy Demograficznej;
2. 1,5% podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe odprowadza się do Funduszu Emerytur Pomostowych za pracowników urodzonych po 31 grudnia 1948 roku, za czas świadczenia prac w specyficznych warunkach bądź o charakterze szczególnym;
 3. 8% podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia rentowe;
 4. 2,45% podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie chorobowe;
 5. 0,40% - 3,60% podstawy wymiaru na ubezpieczenie wypadkowe.

Tabela 1. Podział finansowania składek

Rodzaj składki	Podmioty zobligowane do finansowania składek
na ubezpieczenie emerytalne m.in.: pracowników, zleceniobiorców, posłów oraz senatorów, członków rad nadzorczych i spółdzielni, funkcjonariuszy Służby Celnej	ubezpieczeni i płatnicy – ze środków własnych i w równych częściach
na Fundusz Emerytur Pomostowych	płatnicy – w całości
na ubezpieczenia rentowe osób wymienionych w artykule 16 ustępy 1-1a u.s.u.s.	ubezpieczeni w wysokości 1,5% podstawy wymiaru oraz płatnicy w wysokości 6,5% podstawy wymiaru z własnych środków
na ubezpieczenie chorobowe	ubezpieczeni w całości i z własnych środków
na ubezpieczenie wypadkowe osób wymienionych w artykule 16 ustęp 1 punkty 1 i 3-10 u.s.u.s.	Płatnicy – z własnych środków, w całości

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawy z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778).

Podziałem tym nie są objęte osoby prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą, jak również te, które ubezpieczają się dobrowolnie. Spoczywa na nich ciężar płacenia składek wyłącznie za siebie na wszystkie kategorie ubezpieczeń w całości i z własnych środków. Tytuły niezarobkowe traktuje się w odrębny sposób, gdyż w tych sytuacjach całość składek na ubezpieczenia rentowe oraz emerytalne opłacana jest przez płatnika. Zgodnie z artykułem 46 ustęp 1 u.s.u.s. (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778) płatnik jest podmiotem, na którym spoczywa zobowiązanie do obliczania, odejmowania z dochodów, rozliczania, a także opłacania składek za każdy miesiąc kalendarzowy. Rozliczenie składek następuje głównie w deklaracji rozliczeniowej przekazywanej przez płatnika do odpowiedniej jednostki organizacyjnej Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w formie dokumentu elektronicznego. Dla płatników, którzy rozliczają składki za nie więcej niż pięć osób możliwe jest także przekazanie deklaracji rozliczeniowej w formie wydruku z odpowiedniego oprogramowania bądź też pisemnego dokumentu.

Na podstawie artykułu 48 u.s.u.s (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778) ZUS posiada kompetencje do dokonywania wymiaru składek z urzędu w wysokości, która wynika z ostatnio złożonej deklaracji, gdy płatnik nie złoży w terminie odpowiedniej deklaracji. Zadaniem płatnika jest przesyłanie w jednakowym terminie deklaracji rozliczeniowej oraz opłacanie składki za dany miesiąc, jednakże nie może to nastąpić później niż (Ustawa z dnia 13 października 1998 roku o systemie ubezpieczeń społecznych, Dz.U. z 2017 r. poz. 1778):

- 10 dnia kolejnego miesiąca – termin ten dotyczy osób fizycznych, które wyłącznie za siebie odprowadzają składkę;
- 5 dnia następnego miesiąca – w przypadku jednostek budżetowych oraz samorządowych zakładów budżetowych;
- 15 dnia przyszłego miesiąca – dla płatników pozostałych.

Podsumowanie

Polski system ubezpieczeń społecznych składa się z czterech grup: ubezpieczenia emerytalnego, rentowego, w razie choroby i macierzyństwa (chorobowego), z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (wypadkowego). Dla większości osób, które są aktywne zawodowo ubezpieczenia społeczne są obowiązkowe, a podleganie im jest fundamentalnym warunkiem uzyskania prawa do świadczeń obejmujących ich zakres.

Zakład Ubezpieczeń Społecznych jest głównym wykonawcą przepisów o ubezpieczeniach społecznych. Ze względu na zakres spoczywających na nim obowiązków nie będzie przesady w stwierdzeniu, iż jest to jedna z największych w Polsce instytucji publicznych, która bezustannie boryka się z obecnymi oraz perspektywicznymi wyzwaniami socjalnymi i zaopatrzeniowo-ubezpieczeniowymi. ZUS skupia funkcje organu finansowego z funkcjami instytucji, której zadaniem jest zapewnienie poczucia bezpieczeństwa świadczeniobiorcom oraz płatnikom składek. Jest zobligowany do rzetelnego spełniania misji społecznych, które zostały mu powierzone. ZUS zaliczany jest do grupy instytucji publicznych, które najszybciej przeobrażają się na miarę potrzeb współczesności i przyszłości oraz zgodnie z ich standardami.

Składki ubezpieczeniowe stanowią główne źródło dochodów funduszy realizujących świadczenia z ubezpieczeń społecznych. Ciężar odprowadzania składek spoczywa na pracownikach i/lub pracodawcach, a podział tego obciążenia najczęściej jest zależny od rodzaju ubezpieczenia.

Bibliografia

1. Antonów K., Baran K., Ćwiertniak B., Dóre-Kolasa D., Góral Z., Walczak K., Włodarczyk M., (2015) *Prawo pracy i ubezpieczeń społecznych*, Warszawa: Wolters Kluwer.
2. Bińczycka-Majewska T., (2013) *Organizacja i finansowanie ubezpieczeń społecznych* [w:] Kucharczyk-Rok Ł., Rawski O., Żoła A., (red.), *Ubezpieczenia społeczne – dawniej i dziś. W 80-lecie uchwalenia ustawy o ubezpieczeniu społecznym*, Wrocław: Zakład Ubezpieczeń Społecznych i Polskie Stowarzyszenie Ubezpieczenia Społecznego.
3. Dziubińska Lechnio E., Jamrozak J., Kostrzewa M., Kostrzewa P., Kowalczyk E., Skowrońska E., Ślęzak A., (2009) *Ubezpieczenia społeczne*, Warszawa: Wolters Kluwer.
4. <http://zus.pl> [13.03.2018].
5. Jędrasik-Jankowska I., (2003) *Ubezpieczenie społeczne tom 3 ubezpieczenie chorobowe ubezpieczenie wypadkowe*, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis.
6. Kluszczyńska Z., Koczur W., Roszewska K., Rubel K., Szpor G., Szumilcz T., (2013) *System ubezpieczeń społecznych. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa: LexisNexis.
7. Obwieszczenie Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 grudnia 2017 r. w sprawie kwoty ograniczenia rocznej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe w roku 2018 oraz przyjętej do jej ustalenia kwoty prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia opublikowane w Monitorze Polskim z dnia 14 grudnia 2017 r. poz. 1174.
8. *Regulamin organizacyjny Zakładu Ubezpieczeń Społecznych*, (2012) tekst ujednoczony stan prawny na dzień 1 czerwca 2012, <http://bip.zus.pl/documents/493361/0/Regulamin+organizacyjny+Zak%C5%82adu/Obf9d238-c82f-42b4-b422-868cae5b4b3b> [13.03.2018].
9. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie różnicowania stopy procentowej składki na ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy (Dz.U. z 2002 r. nr 200 poz. 1692).
10. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) NR 987/2009 z dnia 16 września 2009 r. dotyczące wykonywania rozporządzenia (WE) nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego.
11. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 stycznia 2011 r. w sprawie nadania statutu Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych (Dz.U. nr 18, poz. 93).
12. Uchwała SN z dnia 24 stycznia 2012 r., III UZP 3/11, OSNP 2012, nr 15-16, poz. 197.
13. Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2016 poz. 2032).
14. Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2017 r. poz. 1778).
15. Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (Dz.U. z 2015 r. poz. 1242).
16. Załącznik do rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 13 stycznia 2011 r. (Dz.U. nr 18, poz. 93).